

Tisztelt Köztársasági Elnök Urak, Anita Asszony,

Tisztelt Elnök Urak, Tisztelt Miniszter Asszony,

Tisztelt Emlékezők!

Mádl Ferenc életének és életművének tanulmányozása kivételes tanulságokkal szolgál arra nézve, hogy egy kirobbanó tehetségű, ambiciózus, szorgalmas, szellemi korlátokat nem ismerő fiatalember hogyan tudott boldogulni, a kínáló lehetőségekkel élni, sikeres lenni. Mindezt úgy, hogy egy gyökeres politikai fordulat se kényszerítse magyarázkodásra, ne gyengítse hitelességét, vagy növelje közéleti kiszolgáltatottságát, politikai sebezhetőségét. Éppen ellenkezőleg: tudományos munkáinak aktualitása, páratlan szakértelme és szervezőképessége – amely szilárd erkölccsel, hatalmas kultúrával, bölcs alázattal és rossz kompromisszumoktól mentes pragmatizmussal társult – egyedülálló helyet biztosított számára a magyar tudományos és politikai közéletben. Jelleme, következetessége, higgadtsága fokozatosan olyan igazodási ponttá tették, amely az ellenfeleiből is elismerést váltott ki. Tekintélye olyan nagy volt, hogy a leginkább öntörvényű politikai szövetségeseit is képes volt megfontoltá tenni a kritikus pillanatokban.

„Mindig olyan ember szerettem volna lenni, mint az édesapám. Művelt, olvasott gazdaember” – mondta Mádl Ferenc egyik nyilatkozatában. Édesapja Ferenc fiát a veszprémi piarista iskolába járatta. Emlékbeszédem mottójául a kegyestanítórend himnuszát választottam: *„hitre, tudásra, szép életre, jóra példaadója...”* Az első európai népiskolát megalapító Kalazanci Szent Józsefre utaló strófát Mádl Ferenc diákkorától élete végéig énekelte. Alakját felidézõ kollégái, tanítványai, tisztelői úgy érezhetik, hogy a benne foglaltakat maga is megtestesítette.

A jogi egyetemre Pécssett kezdett járni. A pécsi székesegyházban ismerte meg későbbi feleségét, Dalmát, akivel 1955-ben házasodtak össze, és 56 évet éltek együtt. Három év után a helyi politikai körülmények miatt átjelentkezett a Pécsi Tudományegyetemről Budapestre, és az ELTE jogi karán folytatta tanulmányait.

Egyetemi és akadémiai kollégája, kutató- és szerzőtársa, Vékás Lajos írja róla: „*megnyerő személyisége: szerénysége, közvetlensége, nyitottsága, empátiája nagy hatással volt környezetére*”. Személyes vallomásaként is értékelhető, ahogy Musilt idézi 1978-ban Sólyom László a polgári jogi felelősség hanyatlásáról írott könyvének recenziójában: „*Korántsem igaz, hogy a kutató űzi az igazságot; az igazság űzi a kutatót...*”

Életpályája tudományos szakaszának mottója lehetne, amit többször is hallhattam tőle: „*Áldozatvállalás nélkül nincsen tudományos eredmény.*”

Tudományos pályafutása az Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézetében kezdődött. Még nincs harmincéves, amikor 1960-ban részletes szaktanulmányban taglalja Magyarország egy évvel korábban megszületett első polgári törvénykönyvének jelentőségét. Írását nagy merészen Bonaparte Napóleon a Szent Ilona-szigeten mondott szavaival kezdi: „*Az én dicsőségem nem az, hogy negyven csatát nyertem. Az, amit semmi sem fog eltörölni, ami örökké élni fog, az én polgári törvénykönyvem...*” Majd így folytatja: „*Egyes törvénykönyvek alkotása mindenkor az adott társadalmi struktúra mozgását kísérő politikai harc egy fontos küzdőtereként jelentkezett, és – épp emiatt – sohasem volt csak a jogászok belügye.*” Fél évszázaddal később, 2011-ben így méltatja az immár nyolcvanéves Mádl Ferencet Orbán Viktor: „*Úgy maradt meg az emlékezetünkben, mint korszakalkotó törvényeket előterjesztő miniszter.*”

1964-ben az ELTE Jogtudományi Karán tudományos vitát rendeztek Eörsi Gyula egyetemi tanár, az MTA levelező tagja *A jogi felelősség alapproblémái. Polgári jogi felelősség* című, nemzetközi elismerést kiváltó könyvéről. Ebben

felvetődik az akaratszabadság problémája is. Eörsi szerint a cselekvés determinált, hiszen külső és belső tényezők eredője, a választási lehetőség „a jó és a rossz” között pusztán illúzió. A vita ebben a kérdésben rendkívül heves volt. Mádl Ferenc szenvedélyes hangon vitatta Eörsi álláspontját, amely figyelmen kívül hagyja, hogy a külső tényezők a tudat tükröződésén keresztül hatnak, s az emberi agynak konstruktív szerepe van. A visszatükröződés mindig alkotó jellegű, már a külső hatás előtt is van egy nyugalmi agytevékenység, olyan személyiségjegyekhez társuló motívumok, amelyeket nem lehet kikapcsolni. A felelősség alapja tehát az, hogy másként is lehet cselekedni. Mádl szerint a bűnözés nem szüntethető meg teljesen, mert tudati aberráció is okozhatja, nem csak külső tényezők.

Az 1960-as évek második felétől kutatásainak középpontjában a nemzetközi magánjog alapkérdései álltak. Egy Ford-ösztöndíj segítségével éppen ebben az időszakban egy tanévet töltött a Kaliforniai Egyetem (University of California) berkeley-i campusán, az Albert A. Ehrenzweig Intézetben, ahol első kézből ismerkedhetett meg az új teóriákkal. Amerikai tartózkodása alatt és hazatérése után Mádl több, korszakos jelentőségű tanulmányt közölt, amelyek a nemzetközi tudományos diskurzus részévé váltak, hozzájárultak a kollíziós nemzetközi magánjog új irányához, és előkészítették az 1979-es magyar törvényt is.

1969-ben, egy siófoki jogászkongresszuson „Elméleti megfontolások gyakorlati célra, nemzetközi magánjogi norma alkotásához” címmel tartott előadását jellemző módon így kezdte: „Amikor Edmund Hillaryt egyszer megkérdezték, hogy miért mászta meg a Mount Everestet, a jelenlevők nagy megrökönyödésére egyszerűen azt válaszolta: mert ott volt. A nemzetközi magánjogi törvény megalkotásának indokolásánál valami hasonlóval érem be itt én is. Miért kell Magyarországnak nemzetközi magánjogi törvény? Mert nincs neki.”

Ezután megállapítja, hogy az 1950-es években a nemzetközi magánjogi gondolkozást politikai doktriner szellem uralta, ezért nem a tényleges valóság feltételeiből és igényeiből indult ki. Azt írja: *„Még a fizikában is, amely pedig matematikailag formulázható, a tapasztalat verifikációs szerepe a döntő. Fokozottan így van ez a jogtudományban.”*

A Kádár-kori tudományos vitákban meggyőződését mindenkor páratlan alapossággal és részletességgel, finoman és elegánsan, de kertelést és megalkuvást nem ismerve fejti ki. Csanádi György *Polgári jog* című könyvéről 1971-ben készített recenziójában olvashatjuk: *„Hiszünk ezeknek és más koncepcióknak-érveknek, vagy sem, mindegy, agyonhallgatni nem szabad őket. Ez ugyanis egyebek között a saját érvek gyengeségének képzetét is keltheti.”* Ugyanitt tér ki egy „apróságra”: *„Csanádi a szocialista polgári jog alapelvei körében az együttműködési kötelezettséget (...) »elvtársi együttműködési követelmény«-nek nevezi. Ez aligha indokolható. (...) Ez a minősítés hallgatólag minden részt vevő fél politikai nézetazonosságára apellál, holott a magyar polgári jogot olyan külföldiekre is alkalmazzák, akiknél ilyen általánosítás nyilván nem áll helyt. Nem véletlen, hogy a Ptk. sem elvtársi együttműködésről beszél, miért is a könyvnek ez a jelzője 'contra legem' is fogalmaz.”*

Régóta várt, évtizedes hiányt pótló színvonalas munkaként köszöntötte a jogászszakma Mádl Ferenc és Vékás Lajos 1981-ben megjelent *Magyar nemzetközi magánjog – a nemzetközi gazdasági kapcsolatok jogának főbb elemeivel* című könyvét. Főleg az emelték ki, hogy a benne felvetett számos problémára *„az olvasó ténybelileg megalapozott s nem pusztán nagyvonalúan megideologizált választ talál”*. A két szerző munkája *„nemcsak konstatálja a »tények lázadását« a hagyományos rendszer ellen, nemcsak szétzúz elavult kategóriákat, de helyettük megfelelőbbet is ajánl, »építkezik«”*.

Az egyetemi oktatásban azt vallotta: „A jogalkalmazás művészete az, amire a joghallgatók 95%-ának az életben valójában szüksége van. A jogalkotás művészete – aminek égisze alatt pedig tankönyveink általában állnak – csak kevesek kenyere lesz. Ki tagadhatná, hogy ilyen körülmények között a jogalkalmazás művészetére az eddiginél jobban kell-e orientálni?”

Ma is érvényesen látta az Akadémia szerepét a „kevesek kenyérének” megszegésében is. Az MTA általa vezetett Állam- és Jogtudományi Bizottságának egyik 1982-ben tartott vitaülésén mondotta: *„A jogtudomány egyik legalapvetőbb kérdése: a jogalkotás és a jogtudomány viszonya, kölcsönös alkotó kapcsolata, különösen a jogtudomány szerepe, szempontjai a jogalkotás fejlesztésében. (...) Maradandót, a társadalmi fejlődés szempontjából hasznosat a kodifikátor csak jogtudományi fegyverzetben és háttérrel tud elérni. A jogtudomány (is) torzul, ha missziójával nem lép aktívan bele a jogalkotás történeti folyamatába.”*

Mádl tovább megy, és így folytatja: *„Az MTA Állam- és Jogtudományi Bizottsága most mérte fel (...) az ország egészében kutatott és kutatni tervezett kutatási témákat. Ezt az összegző tájékoztatót az Akadémia minden kutatóhelyre, minden kutatónak és minden illetékes gyakorlati szervnek megküldi, hogy mindenki tudjon mindenről.”*

Nem véletlen, hogy 1988 májusában a „A nemzetközi gazdasági kapcsolatok jogának mai kérdéseiről” címmel szervezett tanszéki munkakonferencia mottójául az alábbi Széchenyi-idézetet választotta a *Stádiumból*: *„Egy convulsio nélküli reformatiót...”* Sokan egyetértettek ezzel akkor, a rendszerváltozás előestéjén.

Az első szabadon választott kormány minisztereként az országos tudománypolitika irányítója volt. *„A tudománypolitikában távlatokban kell gondolkodni – vallotta. – Messzemenően tiszteletben kell tartani a tudományos*

műhelyek, a felsőoktatási intézmények autonómiáját. A tudomány feladatait a tudománynak magának kell felismernie, benne az erre vonatkozó társadalmi felelősségét is. A (...) tudomány feladatait a tudománynak kell megoldania.”

Mondandóját így folytatta: *„Én is igen kívánatosnak tartanám, hogy a (...) politika csinálta tudósok helyére igazi tudósok kerüljenek. Ezt azonban most már (...) rá kell bízni az egyes intézmények autonóm testületeire. Én bízom abban, hogy e testületek döntéseiben háttérbe szorulnak majd a politikai megfontolások. (...) Az autonómia nem gyöngíti, hanem erősíti a szakmai, tudományos szempontok érvényesülését.”*

A Magyar Tudományos Akadémiáról szóló törvényjavaslat Országgyűlés elé terjesztésekor miniszteri expozéjában hangsúlyozta, hogy az akadémiai törvény **„olyan intézményről szól, amely nemzeti önazonosságunk egyik szimbóluma, sőt forrása lett”**. Milyen jó ezt újra hallani, amikor Akadémiánk megerősítésén fáradozunk, és ehhez a politika minden szektorának támogatását próbáljuk biztosítani.

Privatizációért is felelős tárca nélküli miniszterként számára csalódás volt, amikor az Alkotmánybíróság döntése miatt nem történhetett meg a termőföld reprivatizációja az egykori kistulajdonosok részére. Mádl úgy tartotta, hogy kétmillió magyar parasztot fosztottak meg attól, hogy ha akarja, a maga földjét művelhesse meg. Így lettünk ismét a nagybirtokok országa.

A másik válságos pillanatot a privatizációs elvek átalakulása hozta számára. Az Antall-kormány eredeti elgondolása az volt, hogy minden állampolgárnak esélyt kell adni a részvénytulajdonlásra. 1992-ben azonban fordulat történt. Az eredeti koncepció helyett a vállalatok azonnali készpénzes eladása került előtérbe, megkezdődött a külföldi tőke tömeges beáramlása, az ellenőrizhetetlen privatizáció. Mádl ellenezte a fordulatot, s miután leszavazták, beadta

lemondását Antall Józsefnek. Antall kérésére ezután vállalta el a kulturális miniszteri tárca irányítását.

Mádl Ferencet így köszöntötte születésnapján Orbán Viktor: *„Te az élő példája vagy annak, hogy a politikai küzdelem és harc, valamint a szeretet nem egymást kizáró kategóriák. (...) Valahogy könnyebb volt Neked vállalni az esélytelen köztársaságielnök-jelöltséget, mint a biztos befutónak számító köztársasági elnökséget.”*

Politikai családjában meghatározó befolyását s talán annak égető hiányát is jellemzi, ahogy Orbán Viktor már idézett köszöntője folytatódik: *„2002-ben Elnök Úrnak köszönhetjük, hogy a saját politikai táborunkat mérsékelte, és megakadályozta azt, hogy felelőtlen kalandokba ugorjunk bele a 2002-es választásokat követően. Nagy érdemei vannak Elnök Úrnak abban, hogy 2002 után is az alkotmányosság mezsgyéjén tartotta a polgári, nemzeti és keresztény tábort (...).”*

Köztársasági elnökségének, talán egész pályájának legnehezebb próbája a 2004-es miniszterelnök-váltás volt, annak ismert személyi és politikai körülményei miatt. Mélyen megszenvedte e kényszerű döntés heteit, és haláláig foglalkoztatták következményei, amelyek benne is felvetették a köztársasági elnöki intézmény újragondolásának szükségességét.

2001-ben vatikáni látogatásán mondotta: *„Ezer éve már, hogy a templom tornya vezet minket haza a messzi távolból.”* Köztársasági elnöki tevékenységét II. János Pál pápánál tett látogatásával kezdte, és XVI. Benedek pápánál tett búcsúlátogatásával fejezte be.

1998-ban a Magyar Professzorok Világtalálkozóján, Budapesten elhangzott mondatainak aktualitása hátborzongató, ha szétnézünk ma a világban: *„A »professzor« szó tulajdonképpen megvallót, a tudás és az erkölcsi meggyőződés*

megvallását jelenti. Ez átvezet a professzornak ahhoz a különös felelősségéhez, hogy segítsen visszavezetni az embert az európai örökség erkölcsi értékrendjéhez, mert súlyos erkölcsi deficittől szenvedünk, amin csak valami általános katarzisz vagy milliók gyógyító példája segíthet.”

Tárca nélküli minisztersége egyik fő feladatával kapcsolatban írta szintén 1998-ban: *„A bős–nagymarosi vízlépcsővel kapcsolatos nézetek vívódása olyan dráma, amely (...) történetfilozófiai és tudományfilozófiai felismerések és érték kategóriák színpadán játszódik. (...) Az igaz, hogy a Genézisben (1:28) ott a kozmikus útravaló: »töltsétek be és hajtsátok uralmatok alá a földet«. Az ember és tudománya az Írásból máig csak ezt hallotta ki. Pedig néhány szakasszal odább (2:15) ott van az a figyelmeztetés is, hogy »műveljétek és őrizzétek azt«.*”

Mádl Ferenc emberi, tudósi és politikai életprogramjának vissza-visszatérő kulcsfogalma az „integráció”.

Első számú hazai jogi szakértőként minden illúziókeltés nélkül adott képet az európai integráció helyzetéről 1989 májusában az MTA Világgazdasági Kutatóintézetének konferenciáján: *„Úgy látszik, elkerüli, mielőtt még kiütött volna rajta, tudniillik Európa az euroszklerózist, ahogy az elmúlt fejlődési szakaszt Nyugat-Európában is sokan joggal kritizálták. (...) A hívőknek lett igazuk: az integráció, az Európa-ügy nagyobb intenzitásra váltott. (...) Ebben az Európában ugyan most döntően Nyugat-Európáról, ill. az EK-ről van szó, de (...) amely már nem tudna a közös Európa eszméje és erősödő valósága nélkül ilyen misszióval fellépni. Aligha volt még olyan nagy békés forradalom Európában, talán egyáltalán a világban, mint amilyenek most tanúi vagyunk.”*

A tudományos intézményrendszer integrációját emelte ki az MTA 1993. évi közgyűlésén, amikor a kutatóintézetek korszerűsítésének szükségességéről beszélt, hangsúlyozva: *„Értékek pusztulását nem engedhetjük.”* Szintén az integrációra hivatkozott, amikor az egyetemi és az akadémiai intézmények jobb együttműködésére hívta fel a figyelmet. *„Ennek jegyében – mondta – élő gyakorlattá kívánkozik az MTA Közgyűlésének újszerű összetétele”,* ami *„arra szolgál, hogy jobban kifejezze a magyar tudományosság egységét”*. Az integráció harmadik síkjaként az egyetemi integrációt, az universitas eszméjének megerősödését említette.

A magyar társadalom belső integrációjáról 2000-ben a Protestáns Kulturális Esten beszélt: *„Vajon elérjük-e, hogy a határainkon belül és kívül élő honfitársaink az alapvető emberi és nemzeti értékek szempontjából egy egységet felmutató nemzethez, nem pedig egyik vagy másik politikai irányzathoz, párthoz, érdekcsoportosuláshoz tartozónak vallják magukat? Van-e bennünk elég elszántság (...) ahhoz, hogy szembenézzünk napjaink és közeli jövőnk egyik súlyos kérdésével: a magyarországi cigányság megoldatlan problémáival? Képesek leszünk-e megóvni gyermekeinket, unokáinkat attól, hogy a hétköznapi szürkeségéből kitörni vágyó hajlamaikat (...) devianciák hamis szabadságélményében éljék ki?”*

A valamennyiünket megrettentő háború különös jelentőséget ad Mádl Ferenc kárpátaljai látogatásának és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolához fűződő kapcsolatának. Köztársasági elnökként 2002 tavaszán, a főiskola Kölcsey Ferenc Szakkollégiumának ünnepélyes átadása alkalmából látogatott Beregszászra. A visszaemlékezők szerint mindenki szívébe zárta őt, amikor a fogadására a város főterén egybegyűltek közé menve hosszan beszélgetett a beregszásziakkal és a környék lakóival. A kollégiumavatón adták át Beregszász akkori vezetői azt az okiratot, amellyel a város a volt törvényszéki palotát a beregszászi magyar főiskolának adományozta. Idővel azonban

Ukrajnában és Magyarországon is változott a politikai helyzet, s a város új vezetői megpróbálták visszavenni a főiskolától az épület tulajdonjogát. Erről értesülve a köztársasági elnök levélben fordult Leonyid Kucsma akkori ukrán elnökhöz a főiskola ügyében, és minden nemzetközi fórumon és tárgyaláson felvetette a kérdést. Így végül mind az épület, mind a főiskola megmenekült. A néhai köztársasági elnök emlékére 2012 óta márvány emléktábla őrzi a főiskola falán, kitüntetett helyen. A háború miatt a főiskola ismét válságos helyzetbe került. Rektora, Csernicskó István Budapestről, az Akadémia és a kormány támogatásával szervezi a nagyrészt Magyarországra menekült oktatókkal a szintén jelentős számban nálunk lévő hallgatók számára az oktatást.

Piarista kötődése megjelenik életének három „tartópillérénél”: a gimnáziumi évek idején, amikor a rendi mottó, a „*Pietas et Litterae*” jegyében egész életre szólóan eljegyzte magát a tudás, a kultúra és az erkölcs hármassága mellett. Politikai pályája kezdetén is előjön, amikor elfogadja Antall József meghívását a kormányába. A Széchenyivel, Kossuthal, tíz korábbi magyar miniszterelnökkel, számos miniszterrel, Széchenyi- és Nobel-díjas tudósokkal, Kossuth- és Oscar-díjas művészekkel közös alma materük is megalapozta egyetértésüket a nagy nemzeti célok kitűzésében, a követendő tudomány-, oktatás- és kultúrpolitikában. S a piarista motívum megjelent halála napján is, amikor feleségével, Dalma asszonnyal a veszprémi piarista öregdiákok találkozója indult, de Teremtője elé érkezett.

Órá is érvényesen idézhetjük fel, amit 1976-ban mondott Mádl Ferenc világhírű mesterének, Nizsalovszky Endre professzornak, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjának ravatalánál: „*ami Halottunkból itt marad (...) azt parancsolja, hogy vigyázzunk arra, ami sajátja volt, és aminek nem szabad sírba szállnia: a magasrendű tehetségre, a dolgok mélyéig ható tudományos kutatás becsületére, a nevelés felelősségére, a fáradhatatlan művelődésre és egyetemes műveltségre, a mentendő értékek mentésére, a hitre, hogy a válságokból is van*

kiút, a segítő, de igényes kritika nemességére, az erőfeszítésre és kitartásra az igazság keresésében.”

Mádl Ferencet temetésén Jelenits István piarista szerzetes, Széchenyi-díjas egyetemi tanár, a Corvin-lánc Testület tagja így búcsúztatta: *„Egyszerű emberek között nevelkedett. Jogász lett egy olyan korban, amelyben már-már megrendült a bizalmunk a jog és a közélet tisztasága iránt. Ő visszaadta, visszaszerezte a devalválódott szavak, értékek becsületét. (...) Nem kereste a népszerűséget, de megnyerte az egész nemzet bizalmát.”*

Köszönöm, hogy meghallgattak!